

600 års læsning i forandring:

Læseglæde, læselede og læseløsninger

Stopper unge med at læse? Bliver gymnasiets faglige læsning og værklæsning af Tove Ditlevsen og Goethe afløst af lydbøger og streaming? Og var den trykte bog egentlig bare en parentes i verdenshistorien? Gymnasieforskning gør status på læsning sammen med DPU-professor Jeppe Bundsgaard.

Af **Signe Tonsberg**

Den læsende ungdom... du ser den for dig op gennem århundrederne: Unge bøjet over Den Lille Katekismus ved bjælkebordet i stearinlysets skær i 1600-tallet. Siddende på bænke i grønne parker og på hårde træstole i halvkolde stuer dybt begravede i læderindbundne romaner af I.P. Jacobsen, Johannes V. Jensen og Karen Blixen. Sidenhen liggende på skibsbriksen med 'De nøgne træer', 'Den kroniske uskyld' og Michael Strunge. Og wutsj, filmen klipper til 2023, hvor papirbogen godt nok stadig lever fint, men hvor mange unge får deres skud af fiktion på en skærm og gennem deres AirPods med streamede film, serier, stories på sociale medier, podcasts og lydbøger. Og hvad betyder det så for læsningen? Det ved Jeppe Bundsgaard heldigvis rigtig meget om. Han er professor på DPU, Aarhus Universitet, forsker i læsning og danskfagets didaktik og har i mere end tyve år fulgt udviklingen i danske børn og unges læsning.

Jeppe Bundsgaard, er læsningen død?
"Nej."

Er bogen død?

"Nej."

Er læselysten hos børn og unge død?

"Narrrhh," siger Jeppe Bundsgaard og trækker lidt på det:

"Læselysten hos børn og unge er udfordret. Vi ved fra læselystundersøgelser, at den er for nedadgående, og i det hele taget er vores måde at læse på under forandring."

Det med læselysten vender vi tilbage til, men lad os først se på, hvad der især udfordrer den traditionelle måde at læse på.

At læse med ørerne

Det er egentlig ikke så overraskende: Læsningen er især i forandring, fordi en stor del af vores læsning bliver digital. En meget stor del af vores sociale kommunikation foregår gennem at læse og skrive på mobiltelefoner, tablets og computere. Vi kan læse nyheder på den bærbare, konsumere alt fra e-bøger til serier, storfilm og explainere på tabletten og sluge lydbøger i dobbelt hastighed, mens vi cykler til gymnasiet, træner biceps eller vasker trappe.

"Alle vi, som kan lide at læse romaner, synes måske, at læsningen af fiktion giver en særlig dybde og indsigt i det at være menneske og i andre perspektiver på livet end vores egne. Og det kunne vi måske ønske, at andre også fik. Men jeg er ikke så meget for at stille det så sort-hvidt op. For måske betyder det ikke så meget, om det lige præcis er øjnene, vi bruger til at læse en fortælling, eller om det er en historie, vi lige så godt kan se som en serie eller film eller lytte til som en lydbog," siger han.

At læse er altså ikke længere kun en visuel handling, som vi udfører med øjnene. Det er også en auditiv aktivitet, når vi lytter til bøger eller oplæste artikler. Og det er ikke noget, vi nødvendigvis skal begræde, mener Jeppe Bundsgaard.

"Meget tyder på, at vi læser mere overfladisk, når vi hører bogen i ørerne. Til gengæld kan vi læse mere på den måde. Så spørgsmålet er, hvad vi gerne vil. For det er jo det, der er med teknologi: Den gør nogle ting mulige, som ellers ikke ville være lette. Til gengæld ændrer det så på nogle andre faktorer," siger Jeppe Bundsgaard og peger på, at vi skal passe på med ikke at romantisere, hvordan det var i gamle dage.

"Meget tyder på, at vi læser mere overfladisk, når vi hører bogen i ørerne. Til gengæld kan vi læse mere på den måde. Så spørgsmålet er, hvad vi gerne vil."

Jeppe Bundsgaard

For det kan godt være, at flere gymnasieelever lå på skibsbriksen og læste store klassiske værker i deres fritid dengang i 1940'erne og 1950'erne. Men til gengæld var det en meget lille procentdel af danskerne, der overhovedet gik i gymnasiet og fik mulighed for at tage en uddannelse, fordi flertallet gik ud af skolen efter 7. klasse.

"Udviklingen er gået fremad på rigtig mange måder, og så er der nogle ting, som

ser ud til at gå tilbage, fx unges romanlæsning. Personligt begræder jeg overfladiskhed og forbrugisme, men samtidig er der jo mange gode ting at sige om de teknologier og det samfund, vi har fået skabt. Så jeg vil ikke være med til at tale om, hvor slemt alting er blevet. Tingene har forandret sig, og børn og unge i dag læser sandsynligvis meget mere og har et bredere udsyn, end jeg og min generation gjorde og havde, da vi var børn og unge. Bevægelser som Metoo, kampen mod klimaforandringer og en bredere forståelse af køn har jo netop fået luft under vingerne takket være internettet og andre nye teknologier," siger Jeppe Bundsgaard.

Gutenberg-parentesen

I begyndelsen af 00'erne, hvor omfanget af streaming og lydbøger for alvor tog fat, lancerede en gruppe forskere begrebet 'Gutenberg-parentesen'. Hovedpointen var, at de nye digitale formater i form af blandt andet film, serier, lydbøger og e-bøger måske ville fortrænge den trykte bog, som ellers – siden Johann Gutenberg opfandt bogtrykkerkunsten i 1450'erne – havde gået sin sejrsgang på det meste af jorden.

Daværende SDU-professor Lars Ole Sauerberg skrev blandt andet en kronik om Gutenberg-parentesen i Jyllands-Posten i 2008 og henviste til tomme hylder på bibliotekerne og stigende streaming af helt korte formater. Og spørgsmålet er stadig aktuelt: Kommer vi overhovedet til at læse bøger om 50 eller 100 år, og var læsningen af den trykte bog bare en parentes i historien? Det tror Jeppe Bundsgaard ikke på. >

”Tingene har forandret sig, og børn og unge i dag læser sandsynligvis meget mere og har et bredere udsyn, end jeg og min generation gjorde og havde, da vi var børn og unge.”

Jepp Bundsgaard

”Bogtrykpressen lever videre, for det, vi har på skærmen, er jo også resultaterne af det, Gutenberg lavede. Det kan da godt være, at vi er de sidste generationer med store bogreoler, men jeg synes, at lydbogen er et meget godt eksempel på, at læsning antager en ny form, som ikke er knyttet til papir, men indholdsmæssigt er det samme. Vores relation til teksten bliver lidt anderledes, men det er ikke sådan, at fænomenet fagbog eller *lang skønlitterær tekst* forsvinder. Læsningen tager bare nye former, fx via øret.”

Jepp Bundsgaard nævner den amerikanske litteraturprofessor Walter Ong, som i sin bog 'Orality and Literacy' fra 1982 trak fronterne skarpt op mellem det, han kaldte *det mundtlige samfund* og *det skriftlige samfund*. Ong så stor kontrast mellem samfund, hvor man kunne skrive og læse, og tidligere tiders samfund, som byggede på mundtlighed.

”Det er meget fascinerende, men jeg tror, vi skal passe på med de her dikotomier og at tro, at der er et før og et efter. For på den ene side er der selvfølgelig et før og et efter bogtrykpressen. Det er helt klart. Men der er også ting, der lever videre. For selvom vi fik trykpressen, har vi jo bevaret vores mundtlighed og masser af andre typer skrift – fra huskesedler til dagbøger. På samme måde bliver vores måde at læse og skrive på nu disruptet af internettet, sociale medier og kunstig intelligens. Men læsning lever videre, og det er ikke sådan, at vi ikke også i fremtiden vil fordybe os i lange skriftlige fremstillinger af fænomener,” siger Jepp Bundsgaard.

Vi læser mere end nogensinde

Vi ved faktisk ikke præcist, om børn og unge – og voksne for den sags skyld – læser mere eller mindre end tidligere. Den internationale PISA-undersøgelse fra 2018

zoomede ind på 15-åriges læsning og viste, at et fåtal af de unge læser traditionelle bøger i deres fritid. Over halvdelen af de 15-årige læser sjældent fag- og skønlitterære bøger i deres fritid. Kun to ud af ti unge svarer, at de regelmæssigt eller hyppigt læser bøger, aviser eller magasiner i deres fritid. Til gengæld læser og skriver et stort flertal mange gange dagligt på digitale platforme. Og det sidste er værd at hæfte sig ved. Jepp Bundsgaard pointerer, at hvis vi regner alle de nye kommunikationsformer med, så både skriver og læser vi i langt højere grad, end vi nogensinde har gjort før i historien.

”Det er helt ekstremt svært at måle. Men det, vi kan sige, er, at læsning som aldrig før indgår i alle mulige aspekter af vores liv. Så i den forstand er det næsten sikkert, at vi i dag er mere i kontakt med skriftsproget og læser mere end før. Men det er også på en helt anden måde end før,” siger Jepp Bundsgaard.

Mange af de tekster, vi læser i dag, er også i mindre grad end før færdige, sammenhængende tekster og i højere grad fragmenterede informationer, fx på sociale medier. Bundsgaard beskriver genren som en blanding af hverdagstalesprog, smalltalk og klassisk skriftsprog.

”Digitalt skriftsprog i dag indeholder alt mellem himmel og jord, fordi omfanget af den sociale kommunikation er blevet meget større. Skriften bruges hele tiden til enormt mange ting. Før internettet boltrede

vi os også i mange forskellige genrer og skrev fx breve og dagbøger, men omfanget af den sociale kommunikation og organiseringskommunikation og dermed den sociale læsning er eksploderet,” siger Jepp Bundsgaard.

At læse kritisk

En af de helt store ændringer i vores måde at læse på er, at hvor mennesket i århundreder har været vant til at læse en tekst lineært fra øverste venstre hjørne på en side til nederste højre hjørne, så er kravene til at finde og læse tekster, som vi fx søger frem på internettet, helt anderledes. Vi skal i højere grad kunne orientere os, punktlæse, skimme og scrolle, men vigtigere: Vi har som læsere en helt ny rolle med at navigere i store mængder tilgængelige tekster og kritisk finde frem til *den rigtige* tekst.

”En tekst fra internettet skal læses meget mere selektivt for at finde den information, man skal bruge. Det kræver, at man har udviklet sine evner til at finde frem til den rigtige tekst ved at kende gode steder og ved at bruge søgemaskiner,” forklarer Jepp Bundsgaard.

De nye læseformer og genrer stiller store krav til unge menneskers kildekritik og kritiske læsning.

”For bare få år siden fik børn og unge læsestof fra en lærer, en forælder eller fra biblioteket. Det var læsestof, som både var redigeret af en redaktør og så udvalgt til dem. I dag er mange af de tekster, som >

Læsningens livslinje – fra runer til læserevolution

- **Cirka 5.000 år f.v.t.** Skriftegn og dermed de første skriftsprog opfindes næsten simultant i Kina, Centralamerika, Egypten og Mesopotamien, som lå, hvor Irak og Syrien ligger i dag.
- **Cirka 1.200 f.v.t.** Det fønikiske alfabet bliver opfundet af fønikerne, et handelsfolk i Middelhavsområdet.
- **Cirka 500 f.v.t.** Det latinske alfabet, som vi bruger i dag, bliver udviklet af romerne. Det latinske alfabet udspringer af det græske alfabet, som var afledt af det fønikiske alfabet.
- **Fra cirka år 200 til 1400** Runerne bliver udviklet af germanere, sandsynligvis med udgangspunkt i det fønikiske alfabet. Runer spredte sig til hele Norden og blev brugt i både jernalderen, vikingetiden og middelalderen. Runer blev hugget i sten, træ eller jern. Man mener, at mange i vikingetiden kunne læse runer på et basalt niveau. Runealfabetet bestod i jernalderen af 24 skriftegn og i vikingetiden af 16 skriftegn.
- **Cirka 1450** Første trykpresse med løse typer. Gutenberg opfinder de løse typer, som gør det muligt at sætte en bogside på ganske kort tid og derefter trykke den. Trykpresser var egentlig udbredte i århundreder før Gutenberg opfandt de løse typer, men inden da skulle man udskære hele siden i en træblok. Og det var – som man kan forestille sig – en særdeles tidskrævende proces. I 1482 bliver bogtrykkerkunsten indført i Danmark af den tyske bogtrykker Johan Schnell, der etablerer sig i Odense.
- **1536** Reformationen. Som følge af Martin Luthers tanker og reformationen udbredes biblen med den nye trykknologi i tusindvis af eksemplarer på blandt andet tysk og dansk. Nu skulle den enkelte selv kunne læse Biblen og have et individuelt forhold til Gud. I løbet af de kom-
- mende århundreder udbredes læsning til en større og større gruppe almindelige mennesker. Dette bliver også kaldt den første læserevolution.
- **1739-1814** Skolepligt for alle børn i Danmark bliver en følge af Skolelovene fra 1739 og 1814. De to love indfører skolepligt for alle børn i Danmark og undervisningspligt for børn fra privilegerede familier. Ifølge skoleloven fra 1739 skulle børnene undervises ud fra den kristne lære i Luthers Lille Katekismus og både lære at læse, skrive og regne.
- **Slutningen af 1800-tallet** Flere får adgang til bøger og aviser. Bøger og brug- og smid-væk-tekster som aviser og ugeblade bliver billigere og udbredes til en større målgruppe. Samtidig kommer flere og flere børn i skole. Dette bliver tilsammen kaldt den anden læserevolution.
- **1970'erne** Læsning er allemandseje. Læsestof bliver en del af alle uddannelser, også de ikke-boglige uddannelser. Det har stor betydning at kunne læse for at kunne deltage i samfundet. Dette kan kaldes den tredje læserevolution.
- **2000** Digital læsning. Internettet og sociale medier stiller nye krav til vores evne til at udvælge tekst, vores måde at læse på og vores evner til kritisk læsning.
- **2023** Sprogmodeller og kunstig intelligens. Den kunstige intelligens og sprogmodeller som ChatGPT stiller igen nye krav til læsningen og giver nye muligheder. Det er for tidligt at vurdere, hvor store ændringerne bliver.

Kilder: Den Store Danske på lex.dk, Nationalmuseet, Danmarkshistorien.dk, Wikipedia, Tidsskriftet 'Viden om læsning', nr. 3 april 2008, Nationalt Videnscenter for Læsning samt professor Jepp Bundsgaard.

børn og unge læser, ofte ikke udvalgt af en voksen. De læser tekster, som de får anbefalet af andre, søger frem på internettet, eller som er udvalgt af algoritmer – eller en kombination. Og det stiller krav om nogle helt andre kritiske læsekompetencer, og her har skoler og gymnasier en meget stor opgave med at undervise i at læse, vurdere og diskutere tekster og støtte børn og unge i at blive kritiske læsere,” forklarer Jeppe Bundsgaard.

Giv eleverne en kritisk brille

Der er mange ting, man i gymnasiet kan gøre for at støtte eleverne i at udvikle kritisk læsesans, pointerer Bundsgaard. Fx er det vigtigt at hjælpe eleverne med at gennem-

skue de økonomiske strukturer, som ligger bag forskellige afsendere af tekst.

”Sociale medier analyserer jo data og sælger også brugernes data til andre virksomheder, som så kan forsøge at påvirke brugerne. På samme måde forsøger medievirksomheder at få os læsere og seere til at blive på deres medier, for igen at kunne sælge vores opmærksomhed til andre virksomheder – eller for at kunne sælge abonnemeter. Derudover har medierne hver især nogle politiske grundpositioner og nogle principper, som de hævder at leve op til. Det er også godt at kunne gennemskue,” forklarer Jeppe Bundsgaard.

Når man som lærer støtter sine elever i at se på teksterne gennem kritiske læsebriller, kan de også bedre gennemskue de

forskellige forudsætninger, der altid er hos tekstproducenter.

”Det er godt at vide, at journalister er generalister, at videnskabsfolk har et givet perspektiv, og at økonomer antager, at mennesker er selvinteresseoptimerende. Man skal kunne gennemskue, hvordan ideologier, holdninger og etik kommer til udtryk gennem skrift,” forklarer Jeppe Bundsgaard.

Jagten på læseglæden

Og nu skal vi tilbage til læseglæden fra indledningen. For flere internationale undersøgelser, herunder PISA og PIRLS, viser, at læseglæden – målt som lysten til at læse længere tekster – er faldet. I den internationale PIRLS-undersøgelse fra 2021 fik de danske 4. klasse-elever en sørgelig anden-

plads i manglende læseglæde, kun overgået af eleverne i Norge, som har førstepladsen i manglende glæde ved at læse.

Mange lærere på ungdomsuddannelserne oplever, at elever har svært ved at koncentrere sig om at læse længere tekster, måske fordi de ikke er trænet i eller motiveret for netop det. Vi ved, at der er en tæt kobling mellem læsekompetencer og læselyst. Så det, at vi læser og har lyst til at læse, gør os bedre til at læse. Derfor er der god grund til at zoome ind på, hvad der kan løfte læseglæden hos børn og unge.

Jeppe Bundsgaard, der jo har beskæftiget sig med børn og unges læsning hele sit arbejdsliv, pointerer, at læseundervisningen og læseindlæringen har nogle dilemmaer: >

”Det er godt at vide, at journalister er generalister, at videnskabsfolk har et givet perspektiv, og at økonomer antager, at mennesker er selvinteresseoptimerende. Man skal kunne gennemskue, hvordan ideologier, holdninger og etik kommer til udtryk gennem skrift.”

Jeppe Bundsgaard

Læsning, teknologi og samfundsudvikling

Uden læsning og skrift havde vi ikke haft vores moderne samfund. For skriftlig kommunikation er tæt koblet til magt og udvikling. Vi tager et lille hovedspring i læsningens historie sammen med DPU-professor Jeppe Bundsgaard.

Af **Signe Tonsberg**

Det er aldrig en dårlig idé at kigge tilbage i historien for at forstå, hvor vi står, og hvor vi er på vej hen. Heller ikke når det gælder læsning. For menneskets evne til at læse og skriften som teknologi har haft helt afgørende betydning for de samfund, vi har udviklet.

Faktisk havde vi aldrig kunnet opbygge vores samfund uden at kunne kommunikere på skrift, pointerer Jeppe Bundsgaard, der allerede i 1990'erne nørkede sig ned i udviklingen af den teknologi, som skrift og læsning også er, for bedre at kunne forstå internettet som teknologi.

Skriften og lister over, hvad der findes

De første egentlige skriftsproglige kommunikationsformer opstod med de ægyptiske, kinesiske og mesopotamiske skriftsystemer 5.000 år før vores tidsregning. Før skrifttegnene og siden deciderede skriftsprog kom til, var vores samfund ret små og overskuelige.

”Der er grænser for, hvor store enheder man kan overskue og kontrollere, når man ikke har faste kommunikationssystemer, men i det øjeblik man udvikler skriftsystemer, så ser vi samfundene blive kæmpemeget større. Så der er en klar sammenhæng mellem kommunikationsteknologien og samfundsstrukturen, som også bliver mere hierarkisk,” fortæller Jeppe Bundsgaard.

Det gælder både Egypten, Kina, Mesopotamien og Inkariget. Med skriften –

og dermed læsningen – tager det hele fart. For med skriftsproget begynder man at lave lister – lister over, hvad der findes i verden, lister over, hvad man har, lister over, hvilke dyr der findes. Lister giver overblik, lister giver magt, og lister er faktisk også første skridt til at udvikle videnskab.

”Med skriftsproget starter videnskaben faktisk også som en slags liste-videnskab. Så både samfund, ideologi og videnskab forandrer sig i samspil med teknologien,” siger Jeppe Bundsgaard.

Og den udvikling tager til op gennem århundrederne med udvikling af først stavelsskriftsprog og siden fonikernes udvikling af et bogstavalfabet, der siden i Grækenland og Romerriget reduceres til det græske og derefter det latinske alfabet.

Blybogstaver og biblen

I midten af 1400-tallet får vi det næste store spring. Her går en tysk guldsmed ved navn Johann Gutenberg rundt og roder med at støbe løse bogstaver i bly og udvikle en velgnet blæk. I kombination med trykpressen resulterede det i udviklingen af den første trykpresse med løse typer, og i 1450'erne blev det til det allerførste eksemplar af en trykt bibel. Og her skal vi lige have et lille kuriosum ind. For Gutenberg laver trykpressen med henblik på at masseproducere biblen til folket, men vores middelalderopfinder skulle jo også have smør på brødet:

”Så før Gutenberg kan komme videre med sin idé, er han nødt til at tjene nogle penge, og det gør han faktisk ved at trykke afladsbreve for den katolske kirke, der jo har et kommercielt formål for øje. Så med afladsbreve trykt på en art samlebånd får vi en tidlig præ-industriell og præ-kapitalistisk forudskikkelse af de kommende århundreders udvikling af det kapitalistiske samfundssystem,” siger Jeppe Bundsgaard.

Og efter den økonomiske indsprøjtning var der så plads til at trykke bibler. Og da Gutenbergs værksted brænder, fører det til, at en masse af hans ansatte tager rundt i Europa og laver nye bogtrykpresser, så udbredelsen af bogen eksploderer. Gutenberg selv trykte et par hundrede eksemplarer af biblen, men de næste hundrede år spredte

bogtrykkerteknikken sig og sikrede, at alverdens viden kunne brede sig – på sigt også til helt almindelige mennesker.

Bogtrykkerteknologien får blandt andet afgørende betydning for udvikling af videnskaben. Nu kunne videnskabsfolk fx dele trykte optegnelser over stjerner frem for at skrive dem af.

”Med de trykte stjernefortegnelser bliver videnskaben langt mere præcis. Det betyder fx, at store astronomer og fysikere som Johannes Kepler, Tycho Brahe og senere Isaac Newton kan sidde med stjernefortegnelser og udvikle deres vilde teorier om verdensrummet. Så hele naturvidenskaben, som vi kender den, starter her med udviklingen af de trykte bøger og læsningen af dem,” fortæller Jeppe Bundsgaard og tilføjer:

”Og det er nærmest skæbnens ironi, at Gutenbergs teknologi, i stedet for at forene alle de forskellige håndkopierede bibler i den sande bibel, resulterede i, at antallet af kommentarbind til biblen eksploderede, mens astronomien fik skabt grundlaget for en videnskabelig revolution.”

Midt i den digitale revolution

Med den digitale revolution og fremkomsten af nye teknologier, som internettet, sociale medier, kunstig intelligens og de nye store sprogmodeller som ChatGPT, står vi midt

i et nyt stort spring i læsningens foranderlige historie. Et spring, der er i fuld gang med at forandre læsningen og læsningens rolle i samfundet på lige så grundlæggende vis, som bogen gjorde for 600 år siden. Men hvor udviklingen og læsningen ender, er stadig et åbent spørgsmål. Jeppe Bundsgaard peger blandt andet på udviklingen af elevernes kritiske læsekompetence som en af de helt afgørende opgaver for uddannelsessystemet i mødet med den digitale udvikling. ●

"Vi ved, at man bliver god til at læse ved at læse meget. Det er sådan, det er, og derfor skal vi også opfordre børn og unge til at læse, for når man er ny eller forholdsvis ny læser, kræver det en indsats at læse. Man skal over en hurdle, hvor man skal modstå, at der er en masse andet ud over teksten, der kalder på opmærksomhed," siger Jeppe Bundsgaard, der lige om lidt får lov til at præsentere nogle løsninger på det. Men vi bliver lige ved udholdenheden. For det er jo netop den, der kommer i spil, når eleverne skal læse længere faglitterære og i særdeleshed skønlitterære tekster i gymnasiet.

Farvel værklæsning?

Romanen og læsning af skønlitterære værker og det medfølgende kollektive bad i litteraturhistorien i dansk og sprogfagene er en af de klassiske dannelsesgrundsten i gymnasiet. Men betyder tv-seriernes, lyd-bøgernes og podcastenes indtog, at vi skal sige goddag til flere af de kortere formater og vinke farvel til læsning af de lange skønliterære formater i gymnasiet?

"Nej, det ser jeg ikke for mig. Men jeg er af den opfattelse, at vi med fordel kan vinke farvel til den traditionelle borgerlige klassiske dannelsesforestilling om, at det, forfatteren i en roman siger, er sandt. Vi skal i højere grad bruge læsning af skønlitterære og fiktive værker til at komme overens med vores eget liv og vores samspil med andre. Danskfaget har et fantastisk afsæt til at leve sig ind i andres liv og diskutere, hvad livet er. Og her kan både romanen, novellen, tv-serier, computerspil og blogindlæg en masse. Der er også mange vigtige menneskelige konflikter, der bliver behandlet andre steder end i romanen. Tag fx det norske tv-seriefænomen 'Skam'. Og ja, vi kan også streame masser af junk, men der er jo også mange skønlitterære bøger af dårlig kvalitet."

Læsning som noget teknisk

Ifølge professoren ligger en del af nøglen til at booste læseglæden hos børn og unge måske også i at kigge lidt kritisk på den måde, vi bedriver læseundervisning på i skolen og på ungdomsuddannelserne. For måske har den en utilsigtet negativ indflydelse på læselysten og motivationen.

Fra undersøgelser af litteraturundervisningen i folkeskolen ved vi, at der er stort fokus på analyse af litteratur og andre tek-

ster, men meget mindre fokus på fortolkning, livsfilosofi, og hvad teksten betyder for den enkelte. Det er der ellers brug for, mener Bundsgaard.

"Forfatterne skriver jo ikke bøger, for at nogen skal analysere dem, men for at læseren får nye indsigter og perspektiver i deres eget liv. Vi ved fra undersøgelser af læremidlerne i dansk i folkeskolen, at det foregår i meget lille grad dér, og jeg kunne

"I hele uddannelses-systemet er der i den grad brug for, at vi hjælper børn og unge med at blive i stand til at udøve kritisk læsning. Det foregår ikke nok i dag, men det burde foregå hele tiden."

Jeppe Bundsgaard

godt frygte, at det også er sådan i gymnasiet. Jeg mener, at litteraturundervisningen i langt højere grad skulle være grundlag for livsfilosofiske og samfundskritiske diskussioner, end det er tilfældet i dag."

Jeppe Bundsgaard pointerer også, at læseundervisningen i de små klasser i folkeskolen er meget teknisk orienteret.

"Man er ekstremt optaget af afkodning af bogstaver, og bagefter handler det meget om læsehastighed – altså kvantitet frem for kvalitet. Når vi anbefaler, at børn læser 20 minutter hver dag, er intentionen jo, at de opnår større læsekompetence. Men metoden kan lige så vel have betydet, at læselysten er blevet ødelagt. Vi har et problem, hvis det at læse bliver en konkurrence om at læse hurtigst og ikke et spørgsmål om at få noget ud af det, der bliver læst. Vi bruger metaforer som *at træne sin læsemuskel* og *få kilometer i læsebenene*. Det kommer til

at handle mere om sur træning og skal-opgaver end at opdyrke glæden ved læsning og give børn og unge en oplevelse af, at læsning er meningsfuldt og giver adgang til noget, som er vigtigt og betydningsfuldt."

Hvorfor skal jeg læse det lort?

Gymnasiet har en særlig opgave i forhold til at ændre på, at nogle elever ser læsningen som en sur opgave, mener Bundsgaard. For hvis unge sætter sig i gymnasieklasse-lokalerne med en idé om, at det er en tvangspræget og kedelig beskæftigelse at læse, så skal man som lærer være knivskarp på det store *hvorfor*.

"Udfordringen i gymnasiet kan være, at man ofte skal læse ældre tekster, hvor det ikke altid er indlysende for eleverne, hvorfor de er interessante. Selvfølgelig kan man ikke forvente, at alt i gymnasiet er let og en fornøjelse, men som lærer må man have gode svar på spørgsmålene: 'Hvorfor skal jeg læse eller lære det her?' og 'Hvad skal jeg bruge det til?'," siger Jeppe Bundsgaard.

Han peger på, at der tidligere har været en tradition for, at det var helt okay med lærersvar som: 'det er fordi, du skal bruge det til eksamen,' 'fordi det står i læreplanen' eller 'fordi det er godt at læse bøger'.

"Det er ikke ordentlige svar, men dårlige undskyldninger. Svaret på spørgsmålet 'hvorfor skal jeg læse det her' må være knyttet til elevens nutid eller fremtid. Vi skal tage de spørgsmål meget mere alvorligt og fx svare eleverne, at 'de skal lære det her, fordi jeg er ret sikker på, at du vil opleve, at den her tekst har svarene på nogle vigtige livsspørgsmål, eller at den kan give dig et nyt blik på verden'," forklarer Bundsgaard og understreger, at det gælder alle tekster i alle fag.

Overvågningskapitalismen er her

Som du kan læse mere om på side 18, er vores demokratiske samfund vokset frem som en konsekvens af bogtrykpres-sen. For udbredelsen af bøger og det, at befolkningen lærte at læse, var samfundsforandrende. På samme måde er det med nye teknologier, som fx internettet, sociale medier, kunstig intelligens og de nye store sprogmodeller som ChatGPT. Så med afsæt i, hvad der skete med vores samfund, den-gang bogen kom som teknologi, har Jeppe

Bundsgaard kigget på, hvad vi kan forvente os af de nye teknologier.

"Vi ved, at både vores tænkning, vores samfund, vores videnskab og vores religion forandrede sig, da skriftsproget og bogen kom. Men det er stadig et åbent spørgsmål, hvilke konsekvenser vi kan forvente os af de nye store teknologier, der kan forandre vores samfund grundlæggende," siger Jeppe Bundsgaard og peger på, at udviklingen lige nu går rasende hurtigt.

For 20 år siden var de fem største virksomheder i verden produktionsvirksomheder. I dag tager fire ud af verdens fem største virksomheder afsæt i internettet og sociale medier.

"Det er en ekstrem centralisering af magt," konstaterer Jeppe Bundsgaard.

Han bruger begrebet *overvågningskapi-talisme* om den epoke, som vores samfund træder ind i lige nu ... og så tænker du måske, hvad det har at gøre med læsning? En hel del, pointerer professoren, for de nye teknologier stiller et helt grundlæggende krav om at være kritiske læsere og samfundsborgere.

"Når virksomheder har adgang til vores data, kan de bruge den i det skjulte til at manipulere folk, som det sker i Vesten med fx sociale mediers algoritmer. Eller man kan bruge den åbenlyst som i Kina eller dele af Mellemøsten, fx Iran, til fuldstændig fastholdelse og undertrykkelse af borgerne. Og kombineret med kunstig intelligens til at analysere, er der mulighed for at lave et totalt overvågningssamfund."

Kritisk sans er den vigtigste valuta

Det er måske den dystopiske fremtid, ungdommen står på tærsklen af, og det er fundamentet, eleverne i gymnasiet står på som læsere.

"Vi bliver nødt til at være meget stærke som borgere til at stå imod den ekstreme magt og kraft, som de her virksomheder har," pointerer Bundsgaard, der mener, at der er brug for at skruer op på to fronter: Politisk og i uddannelsessystemet.

"Politisk er der brug for en stærkere forståelse af, hvor meget der skal reguleres, og her er EU heldigvis ved at vågne op. Og i hele uddannelsessystemet er der i den grad brug for, at vi hjælper børn og unge med at blive i stand til at udøve kritisk læsning. Det

Læsetemperatur:

Fire ting vi ved om yngre menneskers læsning

Kulturministeriets Bogpanel har fået udarbejdet rapporten 'Læsning i forandring'. Her er fire af konklusionerne.

1. Lydbogen og e-bogen lever godt. Halvdelen af danskerne under 50 år, der bruger litteratur hver uge, lytter også til lydbøger eller bruger e-bøger. Vi ved, at mange lytter til litteratur, fx mens de laver praktiske gøremål, rutinepræget arbejde, eller når de er i transport. Der er flest højtuddannede, som køber trykte bøger. Anderledes ser det ud med abonnenter på streamingtjenester. Lydbøgerne her har i højere grad brugere på tværs af uddannelsesni-veauer.

2. Nye genrer pibler frem. Yngre generationer læser flere genrer end ældre. Unge har især kastet kærlig-heden på bøger om seksualitet og sundhed, fantasy og science fiction.

3. Sociale medier som litteratur-central. For mange danskere under 50 år er sociale medier den største kilde og inspiration til litteratur. Yngre mennesker under 35 år har også et større behov for at udtrykke sig om det, de læser, fx ved at snakke med andre om bøger eller anmelde bøger fx på sociale medier.

4. Tvangslæsning. Mange unge i undersøgelsen angiver, at de læser af tvang frem for af fri vilje. Det skyldes måske, at de stadig er under uddannelse og har meget obliga-torisk læsning. Men tendensen kan også skyldes den generelle faldende læselyst blandt unge. Mange unge har også en instrumentel tilgang til læsning og angiver, at de læser for at højne deres viden eller forbedre deres evner, hvor ældre i højre grad læser for oplevelsens skyld.

Kilde: 'Læsning i forandring – Rapport om læsekulturer blandt voksne danskere i 2022' af Jacob Ørmen, Københavns Universitet for Kulturministeriets Bogpanel.

foregår ikke nok i dag, men det burde foregå hele tiden," siger Jeppe Bundsgaard.

"Når vi fx siger ja til at dele vores data, siger vi faktisk ikke bare ja til at dele vores data. Vi siger ja til at give virksomhederne ret til at manipulere vores handlinger i alle aspekter af livet – fra hvad du køber, til hvad dine holdninger og handlinger er. Som skole og uddannelsessystem skal vi gøre alt, hvad vi kan, for at hjælpe børn og unge med at stå imod det pres. Det handler om forstå, hvordan den kommunikation, man læser, er skruet sammen, gennemskue afsenderes interesser og tage stilling til, hvor meget man vil lade sig manipulere med."

I dét dystre lys er bogens og romanens overlevelse måske et mindre problem. Men vi må alligevel på falderebet høre profes-soren, om han også tror, at vi stadig har og læser bøger om 40 år?

"Ja, hvis vi får besindet os og får styr på klimakrisen, så er bogen der selvfølgelig også om 40 år, men i hvor høj grad den er på papir eller på skærme, er svært at sige. Men det er helt sikkert, at det sammenhæn-gende litterære værk fortsat vil eksistere," siger Jeppe Bundsgaard og tilføjer:

"Det er jo også netop dér i skønlitte-raturen, at det bliver afprøvet, hvad kan vi forvente af fremtiden. Vi har virkelig brug for fiktionen, som behandler de centrale spørgsmål. Måske er litteraturen netop det sted, hvor vi først kommer til erkendelse af, hvor meget det haster med at handle, hvis ikke vi vil ende i en dystopi." ●

Jeppe Bundsgaard er professor i danskfagets didaktik ved DPU, Aarhus Universitet. Han har i mere end 20 år forsket i læsning, it-didaktik og danskfagets didaktik med særligt fokus på elevens it-kompetencer, test og skriveudvikling. Bundsgaard er forfatter til en lang række fagbø-ger.

Læs mere på Gymnasieforskning.dk

📖 Litteratur i brug: Anne-Marie Mai

📖 Poetisk Pædagogik - Sprogrytme og mundtlig fremførelse som litterær fortolkning: Tina Høegh